

3. Lebioda D. Krasiński. Gigantomachia. Studium romantycznego monumen-
talizmu i tyłanizmu / Dariusz Tomasz Lebioda — Bydgoszcz, 2011. — 571 s.

4. Piekło miłości. W 140 rocznicę śmierci Zygmunta Krasińskiego / [Pod
redakcją Janusza Rohozińskiego]. — Pułtusk: Wyższa Szkoła Humanistyczna w
Pułtusku, 2000 — 119 s.

5. Wokół Krasińskiego / [Pod redakcją Małgorzaty Sokalskiej]. — Wydawnictwo
Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 2012. — 250 s.

Стаття надійшла до редакції 22.04.15

О. Н. Винийчук, асп.

Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, Киев

Топика революции в творчестве Зигмунта Красинского

*Великая французская революция, а потом ноябрьское восстание в Варшаве от-
образились на литературе польского романтизма. В статье анализируется влияние
революции на творчество Зигмунта Красинского и её образ в драмах автора.*

Ключевые слова: Зигмунт Красинский, драматургия, революция, ноябрьс-
кое восстание.

O. Viniichuk, PhD student

Institute of Philology Taras Shevchenko University of Kyiv

The motive of the revolution in the Zygmunt Krasinski's works

*The French Revolution and then the November Uprising in Warsaw, has been reflected
on the literature of Polish Romantic period. The article analyzes the influence of the revo-
lution on the works of Zygmunt Krasinski and its image in the author's dramas.*

Keywords: Zygmunt Krasinski, drama, Revolution, the November Uprising.

УДК 821. 161. 2 – 4. 09

М. М. Гнатюк, д-р філол. наук, проф.

Институт філології КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ЖАНРОВО-ТЕМАТИЧНА ПАРАДИГМА СУЧАСНОЇ ЕСЕЇСТИКИ

*У статті розглядається жанрово-тематична парадигма сучасної
есеїстики, специфіка її метажанрової природи і художніх практик.*

Ключові слова: есей, есеїстика, метажанр, тематична різноманіт-
ність, новаторство.

Українська есеїстика сьогодні – особлива сфера не лише нау-
кового зацікавлення, а й художньої практики, що обумовлено

вивільненням творчого процесу, особистості митця із зашорених рамок мислення, з-під пресу ідеологічних догм, кліше і трафаретів радянської доби. Активність есеїзації літературного простору в Україні спостерігається з 90-их років ХХ ст. – часу проголошення державної незалежності. Запит на особистісний вияв концептуального бачення світу, звільнення есеїстики від цензури сприяло посиленню читацької уваги до цього синкретичного жанру, який, за влучним спостереженням відомого дослідника М. Епштейна, "тільки й утримується своєю принциповою позажанровістю. Есей тільки тоді залишається собою, коли невпинно перетинає межі інших жанрів, гнаний духом мандрівок, бажанням усе випробувати та нічому не віддатися. Варто спинитись – і блуклива сутність есею перетвориться на порох" [13]. Перебуваючи на пограниччі художніх (функціональних) та теоретичних (або "несюжетних") текстів, він належить до так званих "проміжних" жанрів, що не мають однозначного прочитання і вже цим викликають особливу увагу.

Метажанрова природа есею передбачає синтез його жанрових констант і маркерів та модифікованих (зосібна: есей-притча, есей-проповідь, есей-щоденник тощо). Виявляючи форми жанрової дифузії есею, сучасні дослідники розглядають такі його різновиди як: роман-есеї, повість-есеї, оповідання-есеї, новела-есеї. Привертає увагу й синкретизм письменницького есею з жанрами літературної критики та документалістики, наслідування конфесійно-релігійної літератури. Поширення есеїстичних принципів на інші жанри доводить глибинну зацікавленість в есеїзації сучасної культури. Не випадково одна з членів капітули заснованої у 2014 році літературної премії імені Юрія Шевельова в галузі есеїстики Елеонора Соловей зауважила: "заповіданий відомим ученим жанр нині просто-таки квітує" і подана на конкурс кількість творів сучасних українських авторів не лише подивовує, а й викликає "постійне розважання над тим, чим є і також чим не є есей – справді химерний жанровий мікс" [10, 2]. Промовистим є той факт, що головний приз – бронзового янгола, на щастя виготовленого в двох екземплярах, довелося вручати одразу двом авторам – Андрію Портнову за есеї про польсько-російсько-український трикутник пам'яті "Історії для домашнього вжитку" й Тарасу Прохаську за есеїстку "Одної і тої са-

мої". За збірку есеїстики "Сполохи" в 2015 р. було вручено Шевченківську премію відомому письменнику Костю Москальцю.

Підвищений інтерес до жанру пояснюється також його "вільною" природою, неоднозначністю, експериментальністю текстового матеріалу. Сучасна українська есеїстика розглядається у таких новаторських модусах як: експериментальна відкритість есею, актуалізація особистісного початку, процес експансії есею в інші жанри (роман, нотатки про подорожі, мемуари), винахідництво у змістовому та формальному планах, створення синтетичних форм, проблемно-тематична розмаїтість, семіотична система есеїстики, специфіка постмодерного есею тощо.

Увагу читача привертає оригінальна жанрово-тематична палітра сучасної есеїстики. Зберігаючи основні жанрові константи, есей вбирає у себе жанрові маркери, сформовані основними тенденціями постмодерної доби. Так, на жанрову матрицю сучасного есею накладаються невизначеність, фрагментарність, карнавалізація, гра, іронічність, тощо. У сучасних філософських текстах посилюється й без того активна жанрова валентність. Приватний модус письма, як своєрідна селекція думки, залишає без відповіді головне запитання: чи може художня якість або майстерність стати визначальною прикметою жанру й, відповідно, чи слід уважати есей художньо довершеним, естетично ангажованим варіантом, наприклад, публіцистики. Так само залишаються дискусійними й відкритими для подальших уточнень (на чому наголошують і самі автори дефініцій), спроби означення цього жанру. В. Халізов, зокрема, вважає, що есей позбавлений жанрової визначеності. Проте одне з останніх визначень звучить так: "Есей – це синкретичний жанр, який функціонує у філософії, публіцистиці, літературній критиці художній літературі, втілений у змісті та формі, що базується на художній проекції авторської концепції з високою жанровою валентністю і типологічною нестабільністю" [6, 11].

Як відомо, появу в літературному процесі першої повноцінної есеїстики учені пов'язують із працею французького філософа Мішеля де Монтеня "Essai" (1580), що в перекладі А. Перепаді українською мовою отримала назву "Проби", в інших перекладах – "Досліди" або "Спроба". Вказуючи на типологічні ознаки

нового жанру, Монтень говорив про свою працю так: "Я вільно висловлюю свою думку про всі предмети, навіть про ті, що може перевищують мою тямю і зовсім не на мої зуби. Якщо я кажу, що про них думаю, то тільки на те, щоб дати пізнати міру мого погляду, а не міру самих речей" [4, 92–93]. Зміст "Essai" французький філософ визначив як "... *я сам*, і це зовсім не причина, щоб Ти віддавав своє дозвілля речі досить простій та малозначущій" [4, 92]. Запропоновані ним нові форми і змісти есеїстики, багато в чому суголосні сучасній практиці, тому доречно звернутися ще раз до "першоджерела": "Те, що я викладаю тут, усього лиш мої фантазії, з їхньою допомогою я намагаюся дати уявлення не про речі, а про самого себе; саме ці речі я, можливо, колись пізнаю чи, може, знав їх раніше, коли долі десь баглося висвітлити їхню суть, та я встиг про це забути.

Хоч я в певному сенсі прочитаний, але збіса непам'яткий. Тож не ручуся за достеменність моїх знань про даний предмет у даний момент. Байдуже, яких я торкаюся тут питань, гловне – як я їх розглядаю" [4, 90]. Розвиваючи ці тези, сучасний дослідник В. Пахаренко у праці "Начерк Шевченкової етики" формулює наступні теоретичні засади та головні передумови функціонування цього жанру: "*непересічна особистість автора, вияв його власної позиції* (несхожої на інші, оригінальної чи й несподіваної, парадоксальної). Есей передбачає *інтерпретацію* (а не опис) різноманітних фактів; тут береться до уваги *насамперед_посутня* (з погляду автора) інформація. Шляхом вільних, розкутих, образних міркувань есеїст знаходить *несподівані перегуки*, зв'язки, спільності між явищами, котрі під будь-яким іншим кутом зору (чи то повсякденним, чи науковим) видаються абсолютно непеоднаними, неспівмірними (тут, власне, використовується тип мислення поета-метафориста). Таким способом есеїст *відкриває несподівані овиди* і перспективи у тій галузі, яку осмислює" [7, 59].

Якщо говорити про тематичну палітру сучасної есеїстики, то вона цілком відповідає суті жанрової валентності. Звільнення від політичних, економічних чи культурних обмежень в осягненні сутнісних виявів життя й особистості, відкрило нові модули есеїстичного мислення, актуалізувало звернення до мораль-

но-етичних проблем з акцентацією на самобутності "Я"-концепції. "Вільність" жанру обумовлює тематичну розмаїтість, довільність авторських рефлексій, що мають зворотну дію. Прикметно, стратегічно-функціональною рисою залишаються вічні теми. Серед інших – політична, урбаністична, мистецько-критична, художньо-рефлексивна есеїстика.

Посівши помітне місце в сучасному літературному процесі, політична есеїстика стала своєрідним барометром суспільних настроїв, ідей, владної системи доби. Гострота порушуваних нею проблем зумовлена як оцінкою реального стану речей, політикою сьогоdnішнього дня, так і загальною дисгармонією суспільства в його історичній тягlostі. Оскільки наше постколоніальне життя ще не позбулося рудиментів минулого, закономірними в поезиці й стилістиці цих творів є домінуючий критичний, викривальний пафос, іронічно-саркастичні засоби письма. Деякі сучасні дослідники зіставляють політичний есей з інформативним, критичним (О. Ципоруха), або ж публіцистичним, науково-популярним (С. Шебеліст). Проте, належачи своїй дійсності, есей цікавиться нею радше як символічним явищем, відповідно – це не "публіцистична стаття, не журналістський нарис, не ескіз, не репортаж і не наукова розвідка" [2, 7]. На слушну думку Олі Гнатюк, "жанр есею передбачає абсолютну інтелектуальну свободу, виключаючи будь-який догматизм, пропаганду і, взагалі, улягання тим або тим вимогам, правилам та утилітарним потребам" [2, 7–8]. Важливою річчю для есеїста є "не оцінка, а сам процес мислення й оцінювання" [2, 8]. Закономірним є те, що для української політичної есеїстики сучасної доби одним із найвагоміших питань лишається питання національної ідентичності та державної незалежності, відстоювання прав і свобод нації, місце й роль України в загальноєвропейському, світовому контексті. Українські політичні, культурні, суспільні перспективи постали в центрі уваги таких авторів як: Ю. Андрухович "Атлас. Медитації" та "Врятувати "прокляту" Україну", О. Забужко "Українство як філософська проблема на сучасному етапі" й "Let my people go", О. Пахльовська "Майдан, простір майбутнього", Я. Грицак "Страсті за націоналізмом", Юрко і Тарас Прохаськи "Відстані та вібрації", А. Дністровий "Злами

й консенсус: Шість есе на захист ліберальної демократії в перехідних умовах" та "Письмо з околиці: Статті й есе". Приклади можна продовжувати.

Урбаністична есеїстика органічно вписується в загальнокультурний контекст доби, де *urbī et homo* все глибше закорінюються одне в одному. Світ невеликих міст і мегаполісів на різних континентах постає строкатим калейдоскопом у творах Ю. Андруховича "Лексикон інтимних міст", Л. Черненко "Рандеву з містом", Ю. Іздрика "Насередині міста (топологія *déjà vu*)" та ін. Українські духовно-культурні, географічні топоси Київ, Львів, Харків, Чернівці, Тернопіль, Одеса, Івано-Франківськ доповнюють асоціативно-образний ряд європейських топонімічних об'єктів. Урбаністичні мотиви вбирають у себе колективні настрої соціуму, виявляючи складні емоційно-психологічні, культурно-історичні коди. Конотації *urbī* часто пов'язані з такими категоріями як: "самотність", "байдужість", "зневіра", "закинутість", "непевність", "сірість", "гріховність". Причини цієї "розбалансованості" Л. Черненко бачить у тому, що: "Місто давно вже не живе в гармонії з природою, зі своєю історичною пам'яттю, з нами – його мешканцями" [12, 117]. Розблокований простір в авторській свідомості постає книжним Едемом, де місто-сон, місто-мрія часто набувають міфологічного, а то й містичного забарвлення. Місто, як дволикий Янус, безнастанно продукує з первозданного хаосу впорядкований космос, все більше перебираючи на себе роль творця світу.

Мистецько-критична есеїстика за своєю тематикою наближена до літературної і мистецької критики. Звідси – особлива увага до знакових літературно-мистецьких явищ і постатей, рефлексії над природою та специфікою художньої творчості. Особливої ваги набувають формо-змістові ознаки письма, стильова палітра. По-суті, це роздуми письменників про письменників, ширше – про мистецтво загалом. Зразком такого жанру є вже класичний для української літератури постмодерної доби есей Ю. Андруховича "Аве, "Крайслер"!"; де відтворена історія літературного гурту "Бу-Ба-Бу" (Бурлеск-Балаган-Буфонада) на тлі життя нашої країни упродовж 1984–1993 років. Йдеться не лише про новий стиль життя та мислення, а й про вироблення нової лоції художніх координат, пов'язаної з деканонізацією багатьох "зага-

льноприйнятих норм і правил". Так на перший план виходять інтелектуальна провокація й самоPR, де за спостереженням одного з авторів відомої трійці Ю. Андруховича, вже сама назва натякала на "щось непристойне, позорне, хуліганське – Бу-Ба-Бу" [1, 10]. Поширюючи цю тему, В. Неборак додав "Декілька уточнень з приводу написання звукосполучення [бубабубу]", зауваживши: "звукосполучення [бубабубу] виникло десь навесні, ймовірно, на початку березня, 1985 року як своєрідне складно-скорочення слів бурлеск, балаган, буфонада і з того часу невпинно обростає новими значеннями, відтінками значень і фальшивими значеннями. Отож, назріла потреба упорядкувати набуте" [5, 25]. Обігруючи цю ж назву в своєму творі "Кескесе бубабубу?", О. Ірванець вдається до відвертого епатажу: "Бубабубу – це белькотання бельканто первісного чоловіка, що родичався до бубуїна. Бубабубу – це бубоніння дебіла-імбецила постчорнобильського раю земного... Все це – бубабубу" [3, 27]. За словесною еквілібристикою прочитується настійна спроба нового покоління вивести літературу за межі традиційного сприйняття, означитися в іншій, постколоніальній парадигмі знань, розуміння та цінностей.

На особливу увагу в мистецько-критичній есеїстиці заслуговує творчість К. Москальця. Будучи сам прекрасним поетом і прозаїком, він надзвичайно тонко й точно відчуває аромат слова, його смилу повноту. Есеїстичні рефлексії митця можуть прочитуватися як "своєрідна селекція думки", з глибокими філософськими текстами й підтекстами. Він володіє широким арсеналом художніх засобів, яскравим образним мисленням. Тонкий естетичний смак і ґрунтовні знання з літератури, філософії, психології, культурології дозволяють Москальцю прозирати в простори універсуму, відкриваючи власні закони мислительного буття. Його "проби" зібрані в книгах "Келія чайної троянди", "Людина на крижині", "Гра триває", "Сполохи". Досить плідно працюють у цій тематичній площині О.Забужко "Хроніки від Фортінбраса", М. Жулинський "Заявити про себе культурою", Т. Прохасько "Інший формат. Юрій Андрухович", С. Процюк "Аналіз крові" та ін.

Художньо-рефлексивна есеїстика має своїм найвиразнішим проявом медитативне начало, насиченість поезики, ліричну на-

повненість. Дослідники зауважують на "вишуканості стилю та елегантності образності" [11, 62]. Ця тематична група наближає жанр есею до вірша у прозі, медитативної лірики. Яскравим прикладом є есеїстичний цикл В. Селіванова (Буряка) "Майже за межами", що складається з чотирьох лаконічних творів. Розпочинається він поетичними медитаціями про нашу родову пам'ять, звертанням до першовитоків: "Тихо. За ворітьми історії пасеться олень українського степу. Роги стер вітер. Все стирається на вигонах етнічної пам'яті. Слиз народжуваного тіла. Хвиля викиду цноти. Помаранчова стрічка на тинові кума Андрія" [8, 102]. Заявлена на початках тема знаходить свій подальший розвиток у таких векторах як інтелектуальний потенціал нації, культурні традиції, трагізм голодомору. Не випадає з цього контексту й авторське "я", увиразнюючи індивідуальну позицію митця, проникливість манери викладу, відкритість та сповідальність.

Історіософські рефлексії й складні мистецькі коди визначають структуру есеїстичного тексту Б. Матіяш "Розмови з Богом", де прervalоє художня умовність, чуттєво-ментальна дійсність автора.

Підсумовуючи можна сказати, що метажанрова природа есею, його тематична палітра виявляє найрізноманітніші модуси письма – від підбірки публіцистичних есеїв "Авторська колонка", де зібрані окремі твори В. Жежери, С. Пиркало, А. Бондаря, М. Рябчука та багатьох інших митців до наслідування жанрів конфесійно-релігійної літератури (есеї Ю. Іздрика "Purple fiction", Л. Дереша "Притча про дрозодфіл"). Синкрезія письменницького есею й жанрів літературної критики та документалістики продукує есей-рецензію, есей-передмову, есей-післямову. Прикладами злиття літературного портрету з типологічними рисами есею є твори Ю. Андруховича "Ангели і демони периферії", В. Даниленка "Два есе про Юрка Гудзя". "Канонічні" жанрові константи та маркери плус модифіковані виявляють есей-притча, есей-сповідь, есей-щоденник, есей-повість, есей-роман, есей-оповідання, есей-етюд, есей-лист, тощо. Перелік жанрових дифузій, тематичних різновидів сучасної есеїстики не вичерпується тут названими, що засвідчує продуктивність її художніх практик, питому вагу експериментаторства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрухович Ю. Аве, "Крайслер"! // Дезорієнтація на місцевості: спроби. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2006. – С. 83–100.
2. Гнатюк Оля. Межі й безмежжя літератури // 12 Польських есеїв. – Критика, 2001. – 256 с.
3. Ірванець О. Кескесе бубабу? // "Бу-Ба-Бу" (Юрій Андрухович, Олександр Ірванець, Віктор Неборак): Вибрані твори: Поезія, проза, есеїстика. – Львів: "Піраміда", 2007. – С. 27–29.
4. Монтень Мішель. Проби. Книга II. – К.: Дух і літера, 2006. – 515 с.
5. Неборак В. Декілька уточнень з приводу написання звукосполучення [бубабу] // "Бу-Ба-Бу" (Юрій Андрухович, Олександр Ірванець, Віктор Неборак): Вибрані твори: Поезія, проза, есеїстика. – Львів: "Піраміда", 2007. – С. 25–26.
6. Нестеренко Ю.В. Сучасна українська есеїстика: жанрові трансформації. – Автореф. к. філол. н. – 10.01.06 (теорія літератури). – К.: Логос, 2014. – 18 с.
7. Пахаренко В. Начерк Шевченкової етики. – Черкаси: Брама-Україна, 2007. – 208 с.
8. Селіванов (Буряк) В. Universum (Всесвіт). – К.: Ярославів вал; Укр. письменник, 2009. – 320 с.
10. Соловей Е. Підсумки року. Анкета // Літературна Україна. – 2014. – № 3 (5532). – 16 січня.
11. Ципоруха О. Теорія есе: європейські та американські концепти // Мандрівець. – 2000. – № 5 – 6. – С. 58–63.
12. Черненко Л. Рандеву з містом // Сучасність. – 2006. - № 11. – С.116 – 123.
13. Эпштейн М. Эссе об эссе // http://www.emory.edu/NTELNET/esse_esse.html.

Стаття надійшла до редакції 24.04.15

М. М. Гнатюк, д-р філол. наук, проф.
Институт філології КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

Жанрово-тематическая парадигма современной эссеистики

В статье рассматривается жанрово-тематическая парадигма современной эссеистики, специфика её метажанровой природы и художественных практик.

Ключевые слова: эссеи, эссеистика, метажанр, тематическое разнообразие, новаторство.

M. Gnatjuk, Prof.
Institute of Philology at Taras Shevchenko Kyiv National University, Kiev

Genre-subject paradigm of the modern essayistic

In this article deals with genre-subject paradigm of the modern essayistic, the specificity her metagenre nature and artistic practice.

Key words: essay, essayistic, metagenre, subject variety, innovation.